Znalecké posudky, jejich přezkoumatelnost, verifikace a vady

Expert Opinions, their Reviewability, Verification and Faults

Augustin Sadílek*

Státní pozemkový úřad, Oddělení tvorby cen a verifikace, Praha

Abstrakt

Tento článek vznikl přepracováním, úpravou a doplněním autorova příspěvku [1] z 11. odborné konference doktorského studia soudního inženýrství Junior Forensic Science Brno (JuFoS) 2019. V tomto příspěvku se autor zabývá především kontrolou a verifikací znaleckých posudků v oblasti oceňování nemovitostí, jimi určených cen nemovitého majetku, a také jejich přezkoumatelností a vadami. Zde uvedené požadavky na znalecké posudky však platí obecně.

Klíčová slova: znalec, znalecký posudek, oceňování, cena, majetek, nemovitost, přezkoumatelnost, verifikace, supervize, vady.

Abstract

This article was created by reworking my paper [1] from the 11th Professional Conference of Postgraduate Students Junior Forensic Science Brno (JuFoS) 2019. In this paper I deal primarily with the control, review and verification of expert opinions in the field of real estate valuation, their designated prices, as well as their reviewability and faults. However, the requirements set out herein are generally applicable.

Keywords: expert (forensic expert), expert opinion (expert report), valuation, price, property, real estate, reviewability, verification, supervision, faults.

1. ÚVOD

Znalecký posudek je výsledkem znalecké činnosti znalce. Jeho prostřednictvím znalec podává důkaz v řízení před orgánem veřejné moci nebo je znalecký posudek vypracován v souvislosti s právními úkony fyzických nebo právnických osob.

Verifikací se podle dostupných encyklopedií a slovníků rozumí ověřování správnosti, kontrola pravdivosti, potvrzení pravosti, ověření platnosti apod. Pro účely tohoto článku se pod pojmem verifikace znaleckých posudků rozumí ověřování správnosti znaleckých posudků a v nich určených cen majetku. Někdy se v praxi užívá rovněž termín supervize znaleckých posudků.

Vada je negativní a nežádoucí vlastností nějaké entity, snižující či znehodnocující její kvalitu nebo charakter, nebo znemožňující její funkce resp. její použití. Je to něco, co není správně, co je v neshodě se skutečností, pravdou, poznáním či realitou. Může to být rovněž jednání v rozporu s právními předpisy, smluvními podmínkami, standardy, postupy, pravidly, metodikami, záměrem apod.

Znalecké posudky mohou být zatíženy vadami, které snižují jejich hodnotu nebo znemožňují jejich použití. Vady znaleckých posudků mohou být různého druhu. Může se jednat o vady formální nebo vady metodické (zde cenotvorné). Obě skupiny těchto vad znaleckých posudků jsou podrobněji popsány níže.

Požadavky na provádění soustavné kontroly (verifikace, supervize) znaleckých posudků a požadavky na jejich přezkoumatelnost jsou stále aktuálními tématy. To se mj. projevilo také v návrhu nového zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech. Nedostatečná kvalita znaleckých posudků a nedostatečný výkon státního dohledu nad výkonem znalecké činnosti byly Ministerstvem spravedlnosti shledány jako významné problémy současné právní úpravy. V současnosti se výrazně stupňuje kritika kvality znaleckých posudků a právní úprava má pouze velice omezené nástroje hodnocení věcné správnosti znaleckých posudků. Jedním z mnoha důvodů vzniku nové právní úpravy je podle jeho důvodové zprávy rovněž absence kontroly kvality a věcného přezkoumávání znaleckých posudků.

Jednou ze základních vlastností každého znaleckého posudku by mělo být, aby byl tento znalecký posudek správný, aby byl kontrolovatelný a přezkoumatelný, a to i po delší době.

Přezkoumatelnost znaleckého posudku znamená, že údaje, metody a postupy použité znalcem ve znaleckém posudku jsou zopakovatelné i jiným znalcem s přiměřeným úsilím a prostředky, a to bez potřeby dohledávat dodatečné informační zdroje a doklady.

Požadavek na přezkoumatelnost znaleckých posudků je dnes rovněž dán řadou judikátů soudů, z nichž některé jsou uvedeny níže v textu.

Dodáno do redakce: 24. 7. 2019

Recenzní řízení: od 31. 8. 2019 do 25. 10. 2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/SI.2019.4.45>

*Korespondenční adresa: a.sad@centrum.cz

Kontrolou, verifikací a supervizí znaleckých posudků je ověřována jejich správnost (a také správnost v nich určených cen majetku) a jsou odhalovány jejich případné vady a nedostatky.

V tomto příspěvku by chtěl autor upozornit na nejčastěji se vyskytující vady znaleckých posudků, se kterými se při verifikacích znaleckých posudků v rámci své činnosti setkává.

2. VERIFIKACE ZNALECKÝCH POSUDKŮ

Znaleckými posudky se autor zabývá jednak v rámci vlastní znalecké činnosti, tak v rámci svého doktorského studia soudního inženýrství na Ústavu soudního inženýrství Vysokého učení technického v Brně, a také při výkonu svého povolání na Oddělení tvorby cen a verifikace Státního pozemkového úřadu. Toto oddělení bylo jako samostatný odborný útvar pro oblast znalecké činnosti a oceňování majetku Státním pozemkovým úřadem zřízeno právě především z důvodu potřeby systematického dohledu na oceňování majetku státu a soustavné kontroly dodávaných znaleckých posudků (externích znalců a znaleckých ústavů) na ocenění tohoto majetku.

2.1 Znalecký posudek

Znalecký posudek je výsledkem znalecké činnosti znalce. Výkon znalecké činnosti je upraven v zákoně č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "ZZT") [2], a ve vyhlášce č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "VZT") [3]. Základní formální požadavky na znalecké posudky a na jejich náležitosti jsou dány v ustanoveních § 13 a § 22 zákona [2] a v § 13 vyhlášky [3]:

§ 13 ZZT

Podává-li znalec posudek písemně, je povinen každé jeho vyhotovení podepsat a připojit otisk pečeti.

§ 22 ZZT

(1) Ústav podá posudek písemně. Uvede v něm, kdo posudek připravoval a kdo může, jestliže to je podle procesních předpisů třeba, před orgánem veřejné moci osobně stvrdit správnost posudku podaného ústavem a podat žádaná vysvětlení.

§ 13 VZT

(1) Příslušný orgán, který v řízení ustanovil znalce, vymezí ve svém opatření jeho úkol, podle okolností případu též formou otázek tak, aby se znalec zabýval jen takovými skutečnostmi, k jejichž posouzení je třeba jeho odborných znalostí.

(2) V posudku uvede znalec popis zkoumaného materiálu, popřípadě souhrn skutečností, k nimž při úkonu přihlížel (nález), a výčet otázek, na které má odpovědět, s odpověďmi na tyto otázky (posudek).

(3) Písemný znalecký posudek musí být sešit, jednotlivé strany očíslovány, sešivací šňůra připevněna k poslední straně posudku a přetištěna znaleckou pečeti.

(4) Na poslední straně písemného posudku připojí znalec znaleckou doložku, která obsahuje označení seznamu, v němž je znalec zapsán, označení oboru, v němž je oprávněn podávat posudky, a číslo položky, pod kterou je úkon zapsán ve znaleckém deníku.

(5) Znalec je povinen písemný posudek na požádání státního orgánu osobně stvrdit, doplnit nebo jeho obsah blíže vysvětlit.

(6) Při ústním posudku podaném do protokolu uvedou se též údaje, které jsou předmětem znalecké doložky.

Mgr. Dražka v článku [4] uvádí: „Znalecký posudek je významný důkazní prostředek a v rámci dokazování mu přísluší významné místo. Nelze však pustit ani na okamžik ze zřetele, že ze stěžejních zásad dokazování vyplývá požadavek kritického hodnocení všech důkazů, včetně znaleckého posudku. Znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz; ani on a priori nepožívá větší důkazní síly, a musí být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale i věcné správnosti.“

Obdobně Mgr. Fernecký v článku [5] uvádí: „Znalci jsou významnou součástí právního života a jejich znalecké posudky představují mnohdy klíčové důkazní prostředky pro rozhodování soudů. Kvalita a hodnocení znaleckých posudků je proto (nejen) v posledních letech poměrně živým tématem a v souvislosti s přijímáním nového zákona o znalcích tato problematika opět nabírá na aktuálnosti. Nový zákon si klade za cíl zvýšit odpovědnost znalců, dohled nad nimi, a tak působit na zvýšení kvality znaleckých posudků.“

Ing. Imřišová v článku [6] uvádí: „Znalecký posudek musí být s ohledem na zákonné požadavky zpracován tak, aby byl věrohodný, věcně správný a přezkoumatelný. Znalecký posudek proto musí být zpracován v takové skladbě a s takovým obsahem, aby byl srozumitelný zadavateli i široké veřejnosti, a aby výsledky znaleckého zkoumání byly relevantní.“

2.2 Přezkoumatelnost znaleckých posudků

Znalecký posudek musí být vždy přezkoumatelný. Musí být věcný, přitom však znalec musí mít na zřeteli, že jej a jeho závěry budou používat i osoby, které nejsou odborníky v daném oboru či specializaci. Znalecký posudek musí proto být psán srozumitelnou formou, pochopitelnou pro jeho objednatele (laika v daném oboru), nemá proto mít povahu vědeckého článku. Znaleckým posudkem znalec vysvětluje složité věci laikům tak, aby je byli schopni pochopit, do určité míry tedy znalec může v posudku zjednodušovat (limitující je však přezkoumatelnost posudku).

Znalecký posudek musí být věrohodný, přesvědčivý a pravdivý. Aby mohl být znalecký posudek považován za věrohodný, přesvědčivý a pravdivý, musí být ověřitelný a přezkoumatelný. Znalecký posudek nesmí být pouhým tvrzením znalce. Na základě stejných podkladů a informací by měl i jiný znalec dospět ke stejnému (příp. k obdobnému) závěru. Znalecký posudek tedy bude přezkoumatelný, pokud budou v posudku, resp. v jeho nálezu, uvedeny všechny informace a podklady, ze kterých znalec při jeho vypracování vycházel. Podklady, které nejsou bez zvýšeného úsilí volně dostupné, by měly tvořit přílohu znaleckého posudku. Důležitost nálezu znaleckého posudku s uvedením všech použitých podkladů lze kromě přezkoumatelnosti posudku spatřovat rovněž v tom, že tím znalecký posudek dává v případě jeho pozdějšího přezkoumávání či vysvětlování např. při soudním jednání jasný důkaz o tom, jaké podklady a informace měl znalec v době jeho vypracování k dispozici či jaký byl v tu dobu stav (rozsah) soudního spisu.

Znalecký posudek musí být komplexní, úplný, vnitřně konzistentní, nezávislý, nestranný a opakovatelný. Metody použité ve znaleckém posudku musí být řádně odůvodněny. Údaje a podklady použité při vypracování znaleckého posudku musí být spolehlivé a musí být užity transparentně.

Znalecký posudek je:

- komplexní, pokud znalec při jeho vypracování přihlédl nestranně a nezávisle ke všem známým relevantním skutečnostem,
- úplný, pokud znalec uvedl úplný postup, předpoklady, použité podklady a informace, a popis a zdůvodnění metod, na jejichž základě dospěl k výsledku,
- vnitřně konzistentní, jestliže znalec zvolil postup výpočtu a vstupní údaje použité metody v souladu s obecnými předpoklady a principy nebo principy vyplývajícími z použitého postupu nebo metody a v souladu s interpretací výsledků,
- nezávislý, jestliže znalec není žádným způsobem závislý na výsledku znaleckého posudku,
- nestranný, jestliže znalec volbou předpokladů, podkladů a informací, postupů a metod použitých ve znaleckém posudku neovlivnil posudek ve prospěch některé ze zúčastněných stran,
- opakovatelný, jestliže jsou podklady a informace v něm uvedené, stejně jako v něm použité postupy a metody, použity odůvodněně, a nezávislý a nestranný odborník (jiný znalec) je schopen při vynaložení přiměřeného úsilí a prostředků zopakovat postup znalce s obdobnými výsledky.

Tím, jak má vypadat znalecký posudek, a jaké má mít vlastnosti, aby mohl být považován za přezkoumatelný, se zabýval také JUDr. Ing. Lukáš Krístek, MBA v článkách [7] a [8]. Uvádí v nich, že argumenty a podklady, ze kterých znalec při vypracování znaleckého posudku vychází, musí být pravdivé a úplné:

- z nepravdivých argumentů a podkladů nemůže vzniknout pravdivý závěr,
- z neúplných podkladů nelze vyvodit jistý závěr,
- použitím nesprávné metody se nedoje ke správnému výsledku,
- chybný postup v rámci správné metody nevede ke správnému závěru.

Závěr je pravdivý, pokud logicky vyplývá z argumentů a podkladů. Na argumentech, které jsou podkladem, záleží kvalita závěru znaleckého posudku. Pokud si čtenář posudek pečlivě prostuduje, měl by být schopen pochopit, jak znalec uvažoval.

Podle článku [7] by znalec, aby byl posudek přezkoumatelný, měl:

- uvést znalecké otázky, na které odpovídá,
- uvést podklady, které měl k dispozici,
- uvést podklady, o které žádal a neobdržel je,
- podklady, které nejsou součástí spisu, založit do spisu, nebo by tyto podklady měly být součástí příloh znaleckého posudku (např. pokud znalec oceňuje nemovitost porovnávacím způsobem používá inzerát jiné nemovitosti, se kterou srovnává, pak by inzerát měl být uveden v příloze posudku),
- uvést, kterými metodami lze problém řešit (např. uvést oceňovací metody, pokud znalec oceňuje),
- uvést, kterou metodu vybral pro řešení problému a proč, a proč nepoužil metody ostatní,
- popsat a vysvětlit postup, kterým dospívá k výsledku (např. postup, kterým znalec oceňuje; sdělit, jaké vzorce jsou

v posudku), které vstupní podklady použil, a proč, a jak vyvozoval ze vstupních podkladů (argumentů) závěry,

- odpovědět na znalecké otázky.

Přezkoumatelný musí být i postup, kterým znalec z podkladů dospěl k závěrům.

Aby příjemce mohl znalecký posudek přezkoumat, musí nejen vědět, jaké podklady znalec použil, ale musí mít tyto podklady také k dispozici. Proto musí být doklady, ze kterých znalec vycházel, přílohou posudku, pokud nejsou veřejně dostupné. Případně se znalec může v posudku odkázat na konkrétní stranu spisu. Význam příloh spočívá v možnosti přezkoumat názor a postup znalce.

V článku [8] pak Krístek uvádí, že přezkoumatelnost je základním metodologickým požadavkem na znalecký posudek. Od ní se odvíjí další vlastnosti, jako je komplexnost či vzájemná slučitelnost metod. Je to nutná vlastnost pro další zkoumání. Jestliže posudek není přezkoumatelný, nelze ani prohlásit, zdali splňuje další požadavky na posudek kladené. Přezkoumatelnost posudku představuje možnost uživatelů zkontrolovat posudek znalce včetně možnosti zkontrolovat vstupní podklady z hlediska úplnosti a pravdivosti. Kontrola zahrnuje přezkoumatelnost znalcových metod použitých v posudku, zdali byly použity správné metody, a ovšem také zdali byly použity tyto metody správně.

První podmínkou přezkoumatelnosti vstupních podkladů je jejich taxativní výčet. Přezkoumává se, zda jsou podklady úplné a zda měl znalec všechny podklady, které jsou dostupné a zároveň nutné pro zpracování posudku. Jestliže měl znalec všechny podklady, přezkoumává se, zdali jsou tyto doklady pravdivé. Znalec by měl uvést, proč některé podklady nepoužil. Další podmínkou přezkoumatelnosti je uvedení a výběr použitelných a znalcem použitých metod. Dále je přezkoumáván znalecův postup, kterým znalec z podkladů dospěl k závěrům (důsledkový vztah). Za správné použití důsledkového vztahu je znalec plně odpovědný. Aby příjemce mohl přezkoumat posudek, nejenže musí vědět, jaké podklady znalec použil, ale tyto podklady musí mít také k dispozici (přílohy posudku). Posudek je přezkoumatelný a komplexní, pokud znalec přihlédl ke všem relevantním skutečnostem, které mohou mít vliv na stanovení znalecova závěru. Posudek je bezrozporný, pokud se předpoklady, na kterých stojí, vzájemně nevylučují. Posudek je úplný, pokud znalec uvedl všechny podklady, které použil, a tyto podklady jsou dostupné, uvedl všechny předpoklady, na kterých je posudek postaven, a uvedl použité metody a přesný postup, kterým dospěl k závěru.

Hodnocením, a tedy i přezkoumatelností a verifikací, znaleckého posudku především v trestním řízení se zabýval také (nyní již bývalý) soudce Ústavního soudu České republiky Prof. JUDr. Jan Musil, CSc. v článku [9]. Mimo jiné v něm uvádí kritéria hodnocení znaleckého posudku:

- právní korektnost znaleckého důkazu (dodržení právních předpisů),
- důkazní význam (relevance) znaleckého posudku (jak přispívá ke zjištění skutkového stavu),
- věrohodnost znaleckého posudku (pravdivost posudku je usuzována z metody a postupu, kterou se došlo k výsledku; věrohodná je taková cesta, která svými podmínkami zaručuje pravdivý výsledek),
- způsobilost znalce poskytovat věrohodné znalecké posudky,
- úplnost a bezvadnost podkladových materiálů,

- odborná odůvodněnost znaleckého posudku (teoretická východiska, empirický základ, použité metody a postupy).

Nezbytnou podmínkou pro hodnocení je transparentnost znaleckého posudku (srozumitelnost pro laiky). Znalecký posudek má zprostředkovat odborné poznatky nikoli vědcům, nýbrž právníkům (orgánům veřejné moci), a též procesním stranám. Značným usnadněním je, jestliže znalecký posudek má správnou logickou strukturu, je jasný, přehledný a jestliže je vhodně doplněn dokumentačními pomůckami (fotodokumentace, tabulky, grafy apod.).

V publikacích Prof. Ing. Alberta Bradáče, DrSc. a kol. [10] a [11] je uvedeno: „Znalecký posudek musí být přezkoumatelný; tzn., že nelze připustit pouhé výsledky bez uvedení, musí být zřejmé, jaké podklady měl znalec pro svou práci k dispozici, jaké použil vzorce, co znamenají jednotlivé veličiny vzorců (do úrovně maturity) není třeba uvádět prameny, odkud jsou čerpány; u všech dalších je třeba vždy uvést, odkud je ten který vztah použit, např. odkazem na konkrétní literaturu, uvedenou v seznamu použitých podkladů v samostatném oddílu posudku“.

2.3 Důvody verifikace znaleckých posudků

Verifikaci znaleckých posudků a důvody jejich verifikace jsme s kolegy z Oddělení tvorby cen a verifikace Státního pozemkového úřadu zabývali v našem příspěvku na 28. mezinárodní konferenci soudního inženýrství Expert Forensic Science (ExFoS) 2019 [12]. V rámci této kapitoly si dovoluji některé věty z tohoto příspěvku znovu uvést a doplnit.

V dřívějších dobách byl ve společnosti poměrně dlouho všeobecně zastáván názor, že správnost znaleckých posudků je automaticky dána odborností znalce, a že znalecké posudky, jejich závěry a výsledky, a jejich správnost nelze zpochybňovat.

Tyto dřívější názory na institut znalce a znalecké posudky jsou však již překonány. Na tom se dnes shoduje široká odborná veřejnost. K dispozici je dnes rovněž řada judikátů soudů, které potvrzují, že znalecké posudky nejsou nadány „presumpcí správnosti“.

Ze soudní praxe, ze zkušeností orgánů veřejné moci, státních organizací, i jiných právnických či fyzických osob objedávajících znalecké posudky jednoznačně vyplývá, že ne všechny znalecké posudky znalců a znaleckých ústavů jsou správné. Z toho tedy vyplývá potřeba tyto znalecké posudky kontrolovat a ověřovat jejich správnost.

Nesprávné, vadné a nepřezkoumatelné znalecké posudky proto také byly důvodem pro standardizaci znalecké činnosti a standardizaci oceňování majetku. Rovněž jsou důvodem toho, že někteří objednatelé znaleckých posudků vyžadují soustavné doplňování a zvyšování kvalifikace znalců a jejich certifikaci.

Prof. Musil [9] uvádí, že justiční praxe na četných příkladech ukazuje, že ani znalecký důkaz není bezchybný, a že jeho prostřednictvím může dojít k justičním omylům s fatálními důsledky. Nekritický postoj ke znaleckým posudkům, spojený často se snahou přenášet na znalce řešení stále širšího okruhu otázek, může vést dokonce k nežádoucím kriminálně politickým a ústavněprávním důsledkům. Dle jeho názoru nás každodenní zkušenost přesvědčuje, že i v české justiční praxi se chybné znalecké posudky nezdídky vyskytují. Dnes již zpravidla nikdo nepopírá, že znalecký posudek má být podrobován kritickému

hodnocení. Prof. Musil se domnívá, že soudce je povinen znalecký posudek hodnotit ve všech jeho aspektech, včetně jeho odborné správnosti. Rozsah hodnocení musí být co nejširší. Hodnotit je třeba nejen konečný výsledek (písemný posudek), ale celý proces utváření znaleckého důkazu (shromažďování objektů expertízy, přípravu ke znaleckému zkoumání, vlastní průběh a metody znaleckého zkoumání a způsob vyvozování závěrů znalce).

V nálezů Ústavního soudu III. ÚS 299/06 [13] je uvedeno, že znalecký posudek je nepochybně významným druhem důkazních prostředků a v rámci dokazování mu přísluší významné místo. Nelze však pustit ze zřetele, že ze stěžejních zásad dokazování vyplývá požadavek kritického hodnocení všech důkazů včetně znaleckého posudku. Znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz, ani on nepoživá žádné větší důkazní síly, a musí tedy být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale též věcné správnosti. Hodnotit je třeba celý proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů znalce, průběh znaleckého zkoumání, věrohodnost teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivost metod použitých znalcem a způsob vyvozování závěrů znalce. V nálezů je uvedeno, že si je Ústavní soud vědom toho, že požadavek, aby orgán veřejné moci hodnotil též odbornou správnost znaleckého zkoumání a odbornou odůvodněnost závěrů znaleckého posudku, je velmi náročný. Je však třeba trvat na povinnosti těchto orgánů hodnotit znalecký posudek ze všech uvedených aspektů, včetně jeho odborné správnosti. Ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku a slepě důvěřovat závěrům znalce by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle jeho vnitřního přesvědčení, privilegiovat znalecký posudek a přenášet odpovědnost za skutkovou správnost soudního rozhodování na znalce; takový postup nelze z ústavněprávních hledisek akceptovat.

V rozsudku Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 352/2008 [14] je uvedeno: „Aby soud mohl znalecký posudek odpovědně hodnotit, nesmí se znalec omezit ve svém posudku na podání odborného závěru, nýbrž z jeho posudku musí mít soud možnost seznat, z kterých zjištění v posudku znalec vychází, jakou cestou k těmto zjištěním dospěl a na základě jakých úvah došel ke svému závěru. Závěry znaleckého posudku přitom nelze bez dalšího přebírat, ale je třeba v případě potřeby je ověřovat i jinými důkazy...“.

JUDr. Černohlávek v článku [15] uvádí: „Častou vadou znaleckých posudků je, že znalec konstatuje určitý fakt, aniž by vysvětlil, jak k němu dospěl, resp. z jakého pramene jej zjistil. Takový postup však způsobuje nepřezkoumatelnost znaleckého posudku.“ Znalecký posudek musí být přezkoumatelný. „Obsah znaleckého posudku tedy může (a mnohdy musí) být podroben kritice, závěry znalce nejsou nedotknutelné.“

Mgr. Dražka [4] uvádí: „Znalec vychází ve znaleckém posudku ze všech dostupných podkladů, které jsou potřebné či pomocné pro jeho posouzení. Veškeré použité podklady musí být uvedeny tak, aby nebylo pochybnosti o jejich identitě. Pokud nejsou k posudku přiloženy, je třeba zejména citovat přesné označení, datum a původce (zpracovatele, autora, podepsané osoby apod.). Relevantní zjištění z těchto podkladů uváděná v nálezů musí mít jednoznačný odkaz na konkrétní podklad.“

2.3.1 Důvody verifikace znaleckých posudků u Státního pozemkového úřadu

Rovněž Státní pozemkový úřad v minulosti dospěl ke stejnému názoru, že dodávané znalecké posudky nelze automaticky považovat za správné, že je nutná jejich soustavná kontrola a ověřování jejich správnosti (verifikace).

Nízká kvalita některých dodávaných znaleckých posudků a jejich vady byly také jedním z hlavních důvodů vzniku specializovaného organizačního útvaru Státního pozemkového úřadu, Oddělení tvorby cen a verifikace, které bylo při systemizaci úřadu v roce 2015 zřízeno jako jeho odborný útvar pro oblast znalecké činnosti a oceňování majetku.

Oddělení tvorby cen a verifikace již na počátku svého vzniku při své praktické činnosti identifikovalo řadu hrozeb a rizik vyplývajících z dodávaných ocenění majetku, v řadě případů byla zaznamenána i zjevně chybná ocenění v neprospěch státu.

Potřeba kontroly, supervize a verifikace přebíraných znaleckých posudků jednoznačně vyplynula z rozsáhlé analýzy znaleckých posudků dodávaných Státnímu pozemkovému úřadu. Při této analýze byly zjištěny značné rozdíly v úrovni zpracování znaleckých posudků jednotlivými znalci a znaleckými ústavy, kdy byly v mnoha případech Státnímu pozemkovému úřadu předkládány nekvalitní, nesprávné, neověřitelné a nepřezkoumatelné znalecké posudky.

Po projednání výsledků a závěrů této analýzy znaleckých posudků bylo vedením Státního pozemkového úřadu rozhodnuto, že pro výkon znalecké činnosti pro Státní pozemkový úřad a oceňování majetku, se kterým je Státní pozemkový úřad příslušný hospodařit, budou zpracovány vlastní interní materiály Státního pozemkového úřadu „Standardy zpracování znaleckých posudků pro oceňování majetku ve vlastnictví státu, se kterým má příslušnost hospodařit Státní pozemkový úřad“ [16], které budou výkon znalecké činnosti a oceňování majetku upravovat, a jejichž prostřednictvím budou požadavky na kvalitu předkládaných znaleckých posudků součástí smluvního vztahu se znalci, kteří pro Státní pozemkový úřad znaleckou činnost vykonávají.

Tyto standardy obsahují základní definice, principy, zásady, způsoby, postupy, náležitosti a požadavky na znalce, jimi zpracovávané znalecké posudky a ocenění majetku Státního pozemkového úřadu, a jsou dohodnutou normou transparentního oceňování a zpětné kontroly a přezkoumatelnosti znaleckých posudků s ohledem na skutečnost, že je oceňován majetek státu. Standardy stanoví formální náležitosti a strukturu znaleckých posudků a obecné postupy určení příslušného druhu ceny. Nastavují hranice, kde by se měl znalec při zpracování posudku pohybovat, aby jeho dílo mohlo být považováno za standardní, transparentní a přezkoumatelné. Obsahují rovněž přehled některých vad znaleckých posudků, které jsou důvodem pro nepřevzetí znalcem odevzdávaného znaleckého posudku. Vznik těchto standardů považujeme za zásadní opatření, a to především tím, že umožňuje přezkoumatelnost ocenění i poučenému laikovi. Standardy jsou součástí znalci akceptovaných podmínek veřejné zakázky a nedílnou součástí rámcových smluv se znalci (dle zákona o veřejných zakázkách a následně dle zákona o zadávání veřejných zakázek).

Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu, kteří znalecké posudky objednávají, je musí také systematicky kontrolovat, a to ihned při jejich převzetí. Po provedené kontrole znaleckého

posudku a prověření jeho předepsaných a dohodnutých náležitostí, pokud byly ze strany znalce dodrženy smluvní podmínky rámcové smlouvy na zpracování znaleckých posudků a standardů zpracování znaleckých posudků, a pokud znalecký posudek splňuje také veškeré formální náležitosti a požadavky na věcnou správnost, je o předání a převzetí objednaného znaleckého posudku ze strany Státního pozemkového úřadu zpracován a vystaven předávací protokol. Tento protokol je pak podkladem pro vystavení faktury za provedené dílo. V opačném případě je ze strany Státního pozemkového úřadu vystaven protokol o nepřevzetí objednaného znaleckého posudku, který obsahuje výčet vad a nedostatků znaleckého posudku; protokol je předán znalci s tím, aby do tří dnů oznámil, zda vady uznává či nikoliv. Vady díla musí znalec bezplatně ve stanovené (předem dohodnuté) lhůtě odstranit. Ve složitějších případech, které vyžadují odborné znalosti nad rámec možností organizačních jednotek Státního pozemkového úřadu, se tyto obracejí se žádostmi o posouzení znaleckých posudků na Oddělení tvorby cen a verifikace.

Pro úplnost dodávám, že Státní pozemkový úřad ročně objednává cca 4 až 5 tisíc znaleckých posudků, jejichž předmětem je ocenění cca 10 až 12 tisíc nemovitostí. Kromě toho jsou úřadu předkládány k posouzení také znalecké posudky, které jsou objednány klienty Státního pozemkového úřadu, kteří se snaží jejich pomocí dosáhnout úpravy (snížení) kupní ceny, nebo znalecké posudky, které jsou objednány a předkládány klienty při zřizování některých věcných břemen, resp. při využití předkupního práva k pozemkům podle § 101 stavebního zákona, a také znalecké posudky, které jsou předkládány žalobci v rámci soudních sporů (především restitučních).

Tyto znalecké posudky měly a mají velmi rozdílnou úroveň kvality. V mnoha případech se jednalo o znalecké posudky nepřezkoumatelné nebo znalecké posudky s různými druhy vad a nedostatků. Tyto vady znaleckých posudků byly jednak formální, kdy nebyly splněny formální požadavky na znalecké posudky dané zákonem o znalcích a tlumočnících a jeho prováděcí vyhláškou, nebo formální požadavky dané uzavřeným smluvním vztahem mezi Státním pozemkovým úřadem a znalci případně znaleckými ústavami. Pro Státní pozemkový úřad jsou však mnohem důležitější a závažnější vady znaleckých posudků, které spočívají v nesprávném určení příslušného typu ceny (obvyklá, zjištěná) oceňovaných nemovitých věcí.

Pro Státní pozemkový úřad je nepřijatelné, aby byla akceptována cena nemovité věci zjevně určená chybně, protože by se v takovém případě mohlo jednat buď o neoprávněný majetkový prospěch (bezdůvodné obohacení), nebo o neoprávněnou majetkovou újmu státu.

2.4 Vady znaleckých posudků

Může se jednat o nedodržení formálních požadavků daných platnou právní úpravou znalecké činnosti (viz výše [2][3]) nebo formálních požadavků daných smluvními podmínkami objednatele a zpracovatele znaleckého posudku.

Nejčastější formální požadavky dané smluvními podmínkami objednatele bývají uvedeny ve smlouvách, které výkon znalecké činnosti a oceňování majetku pro tyto objednavatele (v případě státních organizací jako zadavatele podle zákona o veřejných zakázkách) upravují. Svoje specifické požadavky na výkon znalecké činnosti spolupracujících znalců a na oceňování majetku mají většinou v rámci svých interních dokumentů zavedeny a upraveny institucionální zadavatelé, jako jsou např. banky (Standardy

oceňování nemovitých věcí České bankovní asociace [17]) nebo některé státní organizace a úřady (Postupy při oceňování majetku státu – cenová metodika Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových [18], Standardy zpracování znaleckých posudků pro oceňování majetku ve vlastnictví státu, se kterým má příslušnost hospodařit Státní pozemkový úřad [16]). Tyto dokumenty pak bývají nedílnou součástí smluvního vztahu mezi znalci a těmito institucionálními zadavateli znaleckých posudků (nejčastěji rámcových dohod dle zákona o zadávání veřejných zakázek).

Mnohem důležitější a závažnější z hlediska možného dopadu jsou však vady metodické. Mezi tyto vady patří mimo jiné nedodržení platných oceňovacích předpisů ze strany znalce, nesprávný postup znalce při měření, při výpočtech, aplikace nesprávné metodiky či postupů apod. V případě znaleckých posudků, jejichž předmětem je oceňování majetku, patří mezi tyto vady především tzv. cenotvorné vady, které mají vliv na výši určené ceny majetku, a jedná se tedy o nesprávné určení výše ceny majetku (nemovitosti).

V obou případech (vady formální i metodické) se však jedná o vadné plnění zakázky (díla) ze strany znalce.

V publikacích [10] a [11] a v článku Prof. Ing. Rostislava Drochytky, CSc. a kol. [19] jsou vady znaleckých posudků rovněž rozděleny na vady formální a vady metodické.

Za znalecký posudek s formálními vadami je v těchto publikacích považován takový, který nemá formální náležitosti stanovené ZZT [2] v § 13 a v § 22 odst. 1 a VZT [3] v § 13, tj.:

- neuvedení “Nálezu” a “Posudku” jako samostatné kapitoly znaleckého posudku,
- znalecký posudek není sešit, strany nejsou očíslovány, chybí sešivací šňůra nebo není připevněna k poslední straně znaleckého posudku a přetištěna znaleckou pečeti,
- není připojena znalecká doložka,
- znalecký posudek není opatřen řádným podpisem a otiskem znalecké pečeti,
- znalecký posudek nemá číslo dle znaleckého deníku,
- znalecký posudek je vypracován znalcem, jenž není v daném oboru oprávněn podávat znalecké posudky,
- za znalecký posudek ústavu je vydáván znalecký posudek jednotlivého znalce, opatřený jeho pečeti, nikoliv pečeti znaleckého ústavu.

Za metodicky nesprávný je v těchto publikacích [10] [11] [19] považován znalecký posudek zejména v případech, kdy:

- vychází z neúplných nebo technicky nepřijatelných podkladů, znalec na tuto skutečnost neupozornil a nesnažil se je doplnit,
- znalec nepřihlédl ke všem skutečnostem majícím význam pro podání posudku, vybral jen některé a s dalšími, třeba rozpornými se v posudku nevyrovnal,
- znalec jednoznačně vyřešil danou otázku, i když rozsah vstupních hodnot nebo úroveň rozvoje daného oboru vědy takové jednoznačné vyřešení ještě neumožňují (sem lze zařadit i posudky a výpočty pouze ve střední hodnotě, bez uvedení možného rozsahu výsledných hodnot),
- způsob a podmínky zkoumání materiálů při zpracování znaleckého posudku neodpovídaly vědeckým požadavkům,
- znalecký posudek je nejasný (není dostatečně přesvědčivě odůvodněn, trpí vnitřními rozpory, jeho závěr nevyplývá

logicky z předpokladů, z odpovědí na otázky není jasné, jaké vlastně znalec k dané otázce zaujímá stanovisko),

- znalecký posudek je neúplný (odpovědi na položené otázky jsou neúplné, posudek neosvětluje všechny okolnosti, ke kterým měl znalec zaujmout stanovisko),
- znalec se neoprávněně zabývá i právní problematikou (otázkou viny, zavinění, porušení předpisů, povinnosti nahradit škodu ap.), nebo předběžně řeší právní otázky jednoznačně (např. u odhadů nemovitostí) a neupozorní na možnost jiné alternativy,
- znalec při zpracování znaleckého posudku vyšel z nevhodného, nesprávného eventuálně v posuzované době neplatného předpisu, případně se dopustil nesprávné aplikace některých ustanovení předpisu,
- znalec ke zkoumané problematice nepřístupoval komplexně, systémově, se znalostí vlastností všech prvků systému a jejich interakcí.

Podezření na metodické nedostatky a vady znaleckých posudků jsou nejčastějšími motivy k provedení kontroly a verifikace znaleckých posudků, případně jsou motivem ke zpracování revizních znaleckých posudků.

Vadami a nedostatky znaleckých posudků se rovněž zabýval Doc. Ing. Lubomír Mikš, CSc. v článku [20]. Autor v něm vady a nedostatky znaleckých posudků rozdělil do několika skupin:

- vady a nedostatky formálního charakteru,
 - nedostatky v oblastech:
 - účel posudku (nepřesné vyjádření účelu u posudků pro občany a právnické osoby),
 - struktura posudku (nález a posudek),
 - podklady (veškeré použité podklady musí být uvedeny, pokud nejsou přílohou, musí být přesně označeny a citovány),
- vady a nedostatky z hlediska přezkoumatelnosti posudku:
 - hodnoty vstupující do výpočtů musí být zdůvodněny nebo uveden pramen nebo způsob jejich zjištění, nutno uvádět výpočty, vzorce, algoritmy, matematické vztahy,
- chyby plynoucí z použití softwarových produktů:
 - použití SW často vede k závažným chybám, v posudcích se vyskytuje řada údajů a zbytečných informací, které nejsou z hlediska zadání relevantní, posudky jsou zbytečně obsáhlé a obtížně přezkoumatelné, riziko neodhalení zadání chybných vstupních hodnot (např. překlepem),
- problémy porovnávacích cen:
 - neidentifikovatelné zdroje informací,
 - validita cenových informací,
 - charakter porovnávaných objektů,
- problémy výnosových cen:
 - skutečně dosahovaný výnos,
 - budoucí výnos,
 - míra kapitalizace.

2.4.1 Nejčastější vady znaleckých posudků u Státního pozemkového úřadu

Na základě dosavadních zkušeností a praxe Oddělení tvorby cen a verifikace Státního pozemkového úřadu při kontrole a verifikaci znaleckých posudků níže uvádím nejčastěji se vyskytující druhy vad znaleckých posudků:

1. Formální vady:

- nesplnění formálních požadavků ZZT (podpis a otisk znalecké pečeti),
- nesplnění formálních požadavků VZT (samostatné kapitoly “Nález” a “Posudek”, posudek není sešit, strany nejsou očíslovány, chybí sešívací šňůra nebo není připevněna k poslední straně znaleckého posudku a přetištěna znaleckou pečeti, není připojena znalecká doložka),
- znalecký posudek je vypracován znalcem, jenž není v daném oboru, odvětví a specializaci oprávněn podávat znalecké posudky (překročení znaleckého oprávnění),
- nesplnění formálních požadavků daných smluvním vztahem zadavatele a objednatele (znalecký posudek neobsahuje doložku podle § 127a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění, nebo prohlášení o nepodjatosti, znalecký posudek neobsahuje kopii objednávky posudku, znalecký posudek neobsahuje fotodokumentaci, elektronická verze posudku se neshoduje s tištěným originálem).

Výskyt těchto vad je v cca 5 % znaleckých posudků.

2. Cenotvorné vady:

- nesprávné určení druhu pozemku nebo stavby,
- nedoložení vymezení pozemku v platné územně plánovací dokumentaci nebo jeho nerespektování při ocenění,
- cena zjištěná:
 - nedodržení oceňovacího předpisu,
 - nesprávné, nestandardní a neodůvodněné úpravy (kvalitativní pásma znaků, indexy, přírážky, srážky),
- cena obvyklá:
 - ocenění v rozporu s definicí ceny obvyklé a v rozporu s komentářem ministerstva financí k jejímu určování,
 - záměna či ztotožnění ceny obvyklé s tržní hodnotou,
 - záměna či ztotožnění ceny obvyklé s cenou zjištěnou,
 - neodůvodněné nahrazení určení ceny obvyklé určením ceny zjištěné, bez doložení provedení analýzy trhu,
 - nesprávné určení segmentu trhu příp. podsegmentu trhu,
 - použití nevhodných a nesrovnatelných cenových vzorků,
 - nedoložení zdroje cenových vzorků (např. odkaz na číslo vkladového řízení),
 - nestandardní a neodůvodněné úpravy cenových vzorků.

Výskyt těchto vad je v cca 15 až 20 % znaleckých posudků.

3. ZÁVĚR

V tomto příspěvku jsem se zabýval kontrolou a verifikací znaleckých posudků, tedy ověřováním jejich správnosti.

Aby bylo možné ověřit správnost posudku, je třeba, aby byl znalecký posudek přezkoumatelný. Požadavek na přezkoumatelnost znaleckého posudku je jednou ze základních vlastností, kterou musí každý znalecký posudek splňovat. Tento požadavek je potvrzen řadou judikátů Nejvyššího soudu i nálezem Ústavního soudu.

Znalecké posudky a jejich závěry je třeba soustavně a systematicky kontrolovat a ověřovat jejich správnost. Tento názor a požadavek byl zohledněn také v návrhu nového zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech.

Význam systematického přezkoumávání znaleckých posudků proto narůstá.

Verifikace a supervize znaleckých posudků a znalecké činnosti se může v budoucnosti stát předmětem samostatné dílčí disciplíny v rámci soudního inženýrství a soudního znalectví.

Nezávislé verifikační a supervizní činnosti by proto měly být systematicky rozvíjeny.

Soustavně a systematicky prováděná kontrola a verifikace znaleckých posudků přispívá k postupnému snižování četnosti vadných znaleckých posudků.

4. LITERATURA

- [1] SADÍLEK, A. Přezkoumatelnost, verifikace a vady znaleckých posudků. In: *Sborník příspěvků konference Junior Forensic Science Brno 2019*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Ústav Soudního inženýrství, 2019, s. 181–190. ISBN 978-80-214-5730-0. Dostupné také z: http://www.jufos.cz/wp-content/uploads/2015/11/Sborník-JUFOS-2019_final.pdf.
- [2] Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [cit 2019-2-17]. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36>.
- [3] Vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících. In: *ASPI* [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [cit 2019-2-17]. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-37>.
- [4] DRAŽKA, Š. *Přezkum znaleckých posudků*. EPRAVO.CZ [online]. © 2016 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prezkum-znaleckych-posudku-99994.html>.
- [5] FERFEČKÝ, J. *Dohled nad znalci: věcný přezkum znaleckých posudků, aneb na kterém bojišti tuto bitvu bojovat*. EPRAVO.CZ [online]. © 2018 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/dohled-nad-znalci-vecny-prezkum-znaleckych-posudku-aneb-na-kterem-bojisti-tuto-bitvu-bojovat-107595.html>.
- [6] IMŘÍŠOVÁ, I. Příklady možných způsobů kontroly a analýzy znaleckého posudku v Německu. In: *Sborník anotací a příspěvků konference Junior Forensic Science Brno 2016*. Vysoké učení technické v Brně, Ústav Soudního inženýrství, Brno, 2016, s. 149–153. ISBN 978-80-214-5336-4.
- [7] KŘÍSTEK, L. Jak má vypadat znalecký posudek. *Soudce*, 19(2), 2017, s. 7–11. ISSN 1211-5347. Dostupné také z: https://www.moorestephens.cz/wp-content/uploads/2017/02/soudce_02_17_lukas-kristek.pdf.
- [8] KŘÍSTEK, L. Znalecký posudek jako důkaz. *Elektro*, 27(2), 2017, s. 62–65. ISSN 1210-0889. Dostupné z: http://www.odbornecasopisy.cz/flipviewer/Elektro/2017/02/Elektro_02_2017/index.html#p=63.
- [9] MUSIL, J. Hodnocení znaleckého posudku. *Kriminalistika*, 43(3), 2010, s. 180–195. ISSN 1210-9150. Dostupné také z: <https://www.mvcr.cz/clanek/hodnoceni-znaleckeho-posudku.aspx>.
- [10] BRADÁČ, A. a kol. *Soudní inženýrství*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1999. 725 s. ISBN 80-7204-133-9 (dotisk).
- [11] BRADÁČ, A. a kol. *Soudní znalectví*. Brno: Akademické

- nakladatelství CERM, 2010. 242 s. ISBN 978-80-7204-704-8.
- [12] SADÍLEK, A., VALA, V., HAKL, F. Verifikace ceny určené znaleckým posudkem pro potřeby Státního pozemkového úřadu. In: *Sborník příspěvků konference Expert Forensic Science Brno 2019*, VUT Brno, ÚSI, 2019, s. 375–388. ISBN 978-80-214-5708-9. Dostupné také z: http://exfos.cz/wp-content/uploads/2019/02/ExFoS_2019.pdf.
- [13] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 299/06 ze dne 30. 4. 2007. Ústavní soud [online]. Brno: Ústavní soud. © 2007 [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=3-299-06_1.
- [14] Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 352/2008 ze dne 6. 8. 2009. Nejvyšší soud [online]. Brno: Nejvyšší soud. © 2009 [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: [http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/\\$\\$WebSearch1?SearchView&Query=%5Bspzn1%5D%20%3D%2030%20AND%20%5Bspzn2%5D%3Dcdo%20AND%20%5Bspzn3%5D%3D352%20AND%20%5Bspzn4%5D%3D2008&Search-Max=1000&Start=1&Count=15&pohled=1](http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/$$WebSearch1?SearchView&Query=%5Bspzn1%5D%20%3D%2030%20AND%20%5Bspzn2%5D%3Dcdo%20AND%20%5Bspzn3%5D%3D352%20AND%20%5Bspzn4%5D%3D2008&Search-Max=1000&Start=1&Count=15&pohled=1).
- [15] ČERNOHLÁVEK, J. Spory o pravost podpisu a znalecké posudky. *Bulletin advokacie*, 2016, 60(4), 2016, s. 22–23. ISSN 1210-6348. Dostupné také z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/spory-o-pravost-podpisu-a-znalecke-posudky?browser=mobi>.
- [16] Standardy zpracování znaleckých posudků pro oceňování majetku ve vlastnictví státu, se kterým má příslušnost hospodařit Státní pozemkový úřad. Praha: Státní pozemkový úřad. © 2016 [cit. 2019-02-17]. Dostupné také z: http://exfos.cz/wp-content/uploads/2019/02/ExFoS_2019.pdf.
- [17] Standardy oceňování nemovitých věcí pro účely ohodnocení zajištění finančních institucí. Česká bankovní asociace [online]. Praha: Česká bankovní asociace, © 2015 [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: https://www.czech-ba.cz/sites/default/files/cba_standard_pro_ocenovani_nemovitych_veci.pdf.
- [18] Postupy při oceňování majetku státu (cenová metodika, vydaná podle příslušných ustanovení Příkazu GŘ o oceňování). Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových [online]. Praha: Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. © 2014-2017, poslední aktualizace 2017 [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: <https://www.uzsvm.cz/poskytnute-informace-307-0-85/201728-zadost-o-poskytnuti-metodiky-pri-pronajimani-pozemku-125543/>.
- [19] DROCHYTKA, R., SRŠEŇ, P., DRÍNOVSKÝ, L. Postřehy z řešení revizních znaleckých posudků. *Soudní inženýrství*, 16(2), 2005, s. 72–82. ISSN 1211-443X.
- [20] MIKŠ, L. Nejčastější vady a nedostatky znaleckých posudků. *Soudní inženýrství*, 2006, 17(3), 2006, s. 167–168. ISSN 1211-443X.

Správná citace:

SADÍLEK, A. Znalecké posudky, jejich přezkoumatelnost, verifikace a vady. *Soudní inženýrství*, 2019, 30(4), 45–52. DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/SI.2019.4.45>. ISSN 1211-443X.